

Unkarilaisen historiapolitiikan liepeillä

Arvio teoksesta Barta, Róbert, Róbert Kerepeszki, Krzysztof Kania & Adam Novák eds. *Trianon 1920–2020. Some Aspects of the Hungarian Peace Treaty of 1920*. University of Debrecen. 2021. 254 s. ISBN 978-963-490-129-9.

Ville Häkkinen

Vuonna 1920 solmittu Trianonin rauhansopimus on eittämättä Unkarin 1900-luvun historian merkittävimpiä käännteitä. Ensimmäisen maailmansodan tappion ja Itävalta-Unkarin kaksoismonarkian hajoamisen konkretisoinut sopimus purki Unkarin valta-aseman Keski-Euroopassa ja siirsi kaksi kolmasosaa entisen Suur-Unkarin maa-alasta ja väestöstä seuraajavaltioiden alaisuuteen.

Vuosisadan ajan Trianon on myös ollut unkarilaisen historiapolitiikan *pièce de résistance*. Uhriuden ja uhman tunteet ovat leimanneet menetyksen traumaa ja sen käsittelyä. Se voimautti maailmansotien välisen ajan konservatiivihallitukset etsimään revisiota kaikin löydettävissä olevin keinoin ja oli osaltaan viemässä Unkaria toiseen maailmansotaan. Sosialismin vuosien pakollisen hiljaisuuden jälkeen Trianonin painolasti näkyy yhä edelleen Unkarin suhteessa naapurimaihin ja niiden unkarilaisvähemmistöihin.

Keskustelu Trianonista ilman unkarilaisen uhrinarratiivin esiinnousua on nyky-Unkarissa lähes mahdotonta. Osansa tässä on pääministeri Viktor Orbánin hallituksen röyhkeän nationalistisella historiapolitiikalla, jota ilmentää muun muassa massiivinen, avointa hautaa muistuttava Trianonin satavuotismuistomerkki Budapestin keskustassa. Teemaa käsittelevää historiankirjoitusta kohtaan on ääneenlausuttuja poliittisia odotuksia; olen itse ollut läsnä tilaisuudessa, jossa hallituksen tiedottaja on vakavissaan ehdottanut, kuinka historioitsijoiden tulisi kokoontua ‘ratkaisemaan’ Trianoniin liittyvät avoimet kysymykset.

Artikkelikokoelman *Trianon 1920–2020. Some Aspects of the Hungarian Peace Treaty of 1920* toimittaja, Debrecenin yliopiston historian professori Róbert Barta kutsuikin ilmiötä osuvasti ‘Trianon-syndroomaksi’[1]. Tällaisten odotusten vallitessa tieteellisesti kunnianhimoisen antologian toimittaminen aiheesta ei varmasti ole ollut helppoa. Yrityksen ja analyttisen integriteetin puutteesta tekijöitä ei kuitenkaan voi syyttää. Samoin kuin uusin Suomen itsenäistymisvaiheiden ja sisällissodan historian tutkimus (esim. Ihalainen 2017, Tepora & Roselius 2018, Vares & Vares 2019), teos

pyrkii irti kansallisesta ekseptionalismista ja ilmiön tarkasteluun myös transnationaalista näkökulmasta. Kirjoittajakuntaan on kutsuttu jäseniä Unkarin lisäksi Saksasta, Suomesta, Puolasta ja Alankomaista, ja teemat ulottuvat poliittisen historian ohella sosiaalishistoriaan, vähemmistökyseiksiin, maantieteeseen ja kirkkohistoriaan.

Teoksen taustana on yksi monista Trianonin satavuotiskonferensseista, joita suunniteltiin pidettävän vuonna 2020, ja artikkelit perustuvat pandemian peruuttaman tapahtuman esitelmiin; voin vain kuvitella teoksen toteutuksen täysin etänä entisestään lisänneen toimitustyön haasteita. Konferenssiin pohjautuvia artikkelikokoelmia vaivaa herkästi tietty eklektisyys, eikä *Trianon 1920–2020* välty siltä. Vaikka teoksessa on lähdetty tietoisesti ja sinänsä ansiokkaasti hakemaan tuoreempia näkökulmia aiheeseen, osa artikkeleista jää etäiseksi joko aiheensa puolesta tai suhteessa teoksen kokonaisuuteen. Etenkin loppupuolen Unkari-Hollanti -suhteita käsittelevien artikkelien kesken on puolestaan selvää toisteisuutta. Tiukempi toimituksellinen ote olisi ollut paikallaan, ja myös kokoavaa ja analyttistä loppulukua jää kaipaamaan.

Rauhankonferenssin harha-askeleet

Trianonin rauhansopimus oli osa Pariisin rauhankonferenssin järjestelmää. Saksan ja Unkarin rauhansopimuksia vertaileva *Manfred Jatzlauk* toteaaakin, että sopimukset syntyivät sotilaallis-poliittisesti epäselvissä ja kontingenteissa tilanteissa ja lukuisten eri vaikuttimien ristivedossa tavalla, joka ei ollut omiaan tuottamaan yhdellekään osapuolelle mielekkäitä lopputuloksia. Sekä Saksan että Unkarin osalta rauhanneuvottelut tapahtuivat sisäisen epävarmuuden vallitessa, toisiaan seuraavien lyhytikäisten hallitusten pyrkiessä ottamaan selkoa tilanteesta. Lopputulemana sopimusten legitimitetti jäi kansallisesta näkökulmasta kyseenalaiseksi. Tämä loi kummassakin maassa tilaisuuden tikarinpistoteoria-tyyppiselle disinformaatiolle; ettei häviön syynä voinut olla sotilaallinen tappio, vaan kotirintaman petollinen lankeemus. Samalla konferenssin puolivillaisesti toteutuneista iskusanoista, kuten kansallisesta itsemääräämisoikeudesta, tuli retorisia kiistakapuloita Keski-Euroopan valtioiden keskinäisissä rajakiistoissa seuraavien vuosikymmenten ajaksi.

Myös muiden nuorten valtioiden tie sodanjälkeiseen maailmanjärjestykseen oli kivikkoinen. *Krzysztof Kania* muistuttaa, että Puolan rajat olivat vielä vuosia sodan jälkeen kyseenalaiset ja konfliktialttiit suhteessa kaikkiin naapurimaihin, joista Neuvosto-Venäjän kanssa suoranainen sotatila jatkui vuoteen 1920 saakka. Eurooppalaista tasapainopolitiikkaa kaavailleet suurvallat eivät aina olleet innokkaimpia tukemaan Puolan vahvistumista, mutta toisin kuin Unkari, uudelleensyntynyt Puolan tasavalta selvisi rajakiistoista menestyksekkäästi. Silti rajoihin liittyvät epäselvyydet ja kaunat jättivät tilaa toista maailmansotaa edeltävälle ja sen jälkeiselle maan rajojen uudelleenpiirtämiselle ekspansiivisten suurvaltojen käsissä.

Rauhankonferenssin prosessien ja tulosten kritiikissä ei itsessään ole mitään uutta. Sen sijaan teoksen arvokasta antia on sopimusjärjestelmän byrokraattisten vajavaisuuksien osoittaminen käytännön ja kansallisen politiikan tasolla. Kuten *Kinga Czechowska* muistuttaa, vähemmistöjen suojelua koskevia sopimuksia tulkittiin niin Unkarissa, Puolassa kuin Tšekkoslovakiassa kansallisen väestöpolitiikan, uhriutumisen ja

kotimaanationalismin lähtökohdista. Tässä prosessissa erityisesti juutalaiset jäivät väliinpuotoajiksi, jotka oli helppo sijoittaa kaikkien kansojen toisiksi. Perinteisen antisemitistisen troopin mukaan juutalaiset olivat ‘epäisänmaallisia kosmopoliitteja’, ja heihin suunnattu institutionaalinen syrjintä siis vain kansakunnan ‘oikeutettua itsepuolustusta’; nämä argumentit toistuivat myös Unkarin antisemitistisessä lainsäädännössä 1920- ja 30-luvuilla.

Tarpeellisena huomiona kirjoittavat purkavat Unkarin uhrinarratiiveja myös muistuttamalla, että Itävalta-Unkarille tarjottiin erillisrauhaa useissa eri vaiheissa vuosien 1917–18 aikana, mikä olisi tarjonnut tien, ellei suurvalta-aseman säilyttämiseen, vähintäänkin monietnisen monarkian hallittuun purkamiseen. Vielä tuolloin kummallakaan monarkian mahtivaltioista ei ollut halua eikä kykyä luopumiseen. Näin prosessista tuli vielä kivuliaampi ja katkerampi.

Myös yhteiskunnan syvärakenteet vaikuttivat maailmansodan seuraamuksiin, kuten *Anssi Halmesvirran* toteaa vertailevassa artikkelissaan Suomen ja Unkarin suhteista ja valtiollisesta kehityksestä maailmansotien välisenä aikana. Vaikka kummankin maan politiikan valtavirtaa edustivat oikeistokonservatismi ja antikommunismi, ja vaikka maat etsivät heimosuhteiden avulla myös yhteisiä teitä, Halmesvirta osoittaa, kuinka monipuoluedemokratia sekä maanomistuksen ja koulutuksen tasa-arvo lopulta antoivat Suomelle kertaluokkaa paremmat välineet tulevaisuutta varten.

Traumat, tragediat, muistaminen

Trianon oli kiistattomasti paitsi poliittinen, myös inhimillinen tragedia, joka heijastusvaikutuksineen läpäisi tavalla tai toisella koko unkarilaisen yhteiskunnan. Kokemuksena se sekoittui myös Unkarin vallankumousvuosien punaiseen ja valkoiseen terrorismiin. *László Bernát Veszprémy* kuvaa, kuinka vastavallankumouksellinen väkivalta oli luonteeltaan paitsi antikommunistista, myös etnistä, ja siten osana rajakysymyksiä; Etelä-Unkarissa kohteena olivat serbit, Länsi-Unkarissa saksankielinen väestö. Trianonin jälkimainingeissa unkarilaiseen rotupuhtausajatteluun sisällytettiin kosto Unkarin kustannuksella hyötyneitä naapurikansoja kohtaan.

Richárd Hörcsik muistuttaa, että Trianonin menetykset kanonisoitiin myös uskonnollisessa kielenkäytössä. Etenkin Unkarin kalvinistisen ‘kansalliskirkon’ piirissä rauhansopimuksen epäkohdista rakennettiin nationalistinen kärsimyshistoria, joka oli johtava pelastukseen hamassa tulevaisuudessa. Uskonnollinen ja poliittinen retoriikka liitettiin tietoisesti toisiinsa; isänmaalliselle unkarilaiselle revisio oli yhtä väistämätön kuin uskovien taivaspaikka.

Róbert Kerepeszki analysoi sitä, kuinka maailmansodan ja vallankumousten ohella myös Trianon toimi aikalaisille selitysmallina yhteiskunnan raaistumiselle. Budapestin väestönkasvu, talouskriisit ja heikko sosiaaliturva loivat maaperää väkivallalle, omaisuusrikoksille ja prostituutiolle, joilla sensaatiolehdistö puolestaan säälimättä reposteli, pitäen yhtenä syynä ‘Trianonin kirousta’. Myös valtaa pitävälle konservatiivielitille oli helpompaa lukea niin alkoholismi, rikokset kuin itsemurhatkin

kansallisen trauman syyksi kuin kääntää oma katse kaupunkiköyhälistön olojen parantamiseen.

Ansiokkaassa tietehistoriallisessa artikkelissaan Róbert Keményfi valottaa sitä, kuinka maantiede nousi Trianon-trauman käsittelyn ja revisionismin oikeuttamistarpeen myötä historian rinnalle keskeisenä kansallisena tieteenä. Pääministerinä ja ulkoministerinä palvelleen maantieteilijä Pál Telekin johdolla rakennettu 'synteesinen maantiede' omaksui luonnonmaantieteen, biologian ja etnografian – tarvittaessa myös eugeniikan – ominaisuuksia määritellesään 'tieteellisen objektiivisesti' poliittisia tavoitteita. Trianon-revisionismin kontekstissa tämä merkitsi unkarilaisten luonnonoikeutta Karpaattien altaaseen ja kulttuurista ylemmyyttä muihin kansallisuuksiin.

Merkittävä näkökulma ovat myös Trianonin kulttuuriset ja visuaaliset representaatiot, muiston säilyttäminen monumenteissa ja muistoesineissä, mitä *Szilvia Tömöri* valottaa. Menetetyn Suur-Unkarin kartta ja luovutettujen pitäjien vaakunat olivat läsnä kaikkialla, astiastoista joulukuusenkoristeisiin. Hankkimalla Trianon-memorabiliaa unkarilaiset osallistuivat yhteisölliseen suremiseen ja samalla rakensivat ja ylläpitivät revisionistista kansakuntaideaalia. Näin keskeisestä temasta olisi mielellään lukenut enemmänkin, sillä sen laajempi käsittely auttaisi kansainvälistä lukijakuntaa paremmin ymmärtämään koko Trianon-diskurssin syvyyden. Kuten Tömöri itsekin muistuttaa, samojen symbolien esillä pitäminen kantaa mukanaan Trianon-katkeruutta vielä tänäkin päivänä.

Reilun pelin toive

Revisiotoiveiden taustalla oli paitsi vakaa usko rauhansopimuksen historialliseen vääryyteen ja sen vääjäämättömään korjaukseen, myös kansainvälisten virtausten tietoisien toiveikas tulkinta Unkarille suosiollisiksi. *Éva Matheyn* artikkeli Unkarin ja Yhdysvaltain suhteista maailmansotien välisenä aikana kuvastaa näitä toiveajattelun mekanismeja: koska Yhdysvallat, vapauden ja demokratian sanansaattaja maailmassa, ei ollut ratifioinut rauhansopimuksia, se vielä tulisi wilsonilaisten periaatteidensa nojalla Unkarin revisiopolitiikan tueksi. Vallankumoussankari Lajos Kossuthin aikanaan Yhdysvalloissa saama lämmin vastaanotto nostettiin symboliksi, jonka muiston kunnioittamiseksi unkarilaiset järjestivät lobbousretkiä Yhdysvaltoihin, saaden osakseen sympatian eleitä muttei juuri muuta; isolationistinen suurvalta vältteli puuttumista Euroopan asioihin.

Samaan aikaan suhde Britanniaan oli monisyisempi, kuten *Róbert Barta* huomauttaa. Unkarilla oli osansa brittien mannermaisessa tasapainopolitiikassa, mutta mielenkiintoiseksi asian teki se, että maassa oli sisäistä ristivetoa käytännössä kahden vaikutusvaltaisen historioitsijan – C.A. Macartneyn Unkari-sympatian ja R.W. Seton-Watsonin antipatian – kesken. Unkari-asiantuntemusta oli harvassa, jolloin akateemikot pääsivät vaikuttamaan suoraan politiikkaan. Edes brittien varovaiset Unkari-sympatit eivät kuitenkaan missään vaiheessa merkinneet avointa tukea revisiohankkeille.

Maarten J. Aaldersin aiheena on puolestaan unkarilaisen toiveajattelun ehkä erikoisimpiin kuulunut lieveilmiö. Syksyllä 1918 Unkarin protestanttiset kirkot

lähettivät Alankomaiden kuningatar Vilhelmiinalle vetoomuksen sen puolesta, että Hollanti ottaisi Unkarin asian omakseen tulevassa rauhankonferenssissa ‘lännen protestanttisen etuvartion’ suojelemisen nimissä. Unkarilainen delegaatio Haagissa pyrki toistuvasti saamaan audienssin kuningattarelta – haluttomana ymmärtämään, ettei perustuslaillinen monarkki voinut määrätä maansa ulkopoliittikan suuntaa. Myöskään tapaamiset hallituksen jäsenten kanssa eivät tuottaneet tulosta. Aalders muistuttaa, että Hollannin asema rauhankonferenssissa oli vähäpätöinen, eikä sillä ollut sellaista diplomaattista pääomaa, jota se olisi voinut tai halunnut käyttää Unkarin puolustamiseen.

Merkittävämmäksi tekijäksi sen sijaan osoittautui kirkkojen ja kansalaisyhteiskunnan järjestämä lastensuojelutyö; 1920-luvun aikana noin 60 000 unkarilaislasta pääsi Hollantiin, Belgiaan ja Sveitsiin lomailemaan ja toipumaan pula-ajan koettelemuksista. *Réka Bozzay*, *Gábor Puztai* ja *Orsolya Réthelyi* kuvaavat perusteellisesti, kuinka lastensuojelu oli puhtaasti inhimillisiltä saavutuksiltaan äärimmäisen arvokasta, mutta kuinka sitä ei maltettu jättää valjastamatta Trianon-politiikan käyttöön. ‘Pikku diplomaattien’ mukaan pakattiin revisiopropagandaa, ja heidän saattajansa käyttivät hyväkseen kaikki tilaisuudet Unkarin asian esille nostamiseen.

Kokonaisuutena Unkarin pyrkimykset kansainvälisen tuen hankkimiseksi tuottivat kansalaisyhteiskunnan tasolla runsaasti sympatiaa, mutta valtiollisella tasolla nuukalti tuloksia. Tämän seurauksena Unkarin uhrkertomus, yksin jäämisen kokemus ja uhmakkuus vahvistuivat.

Historiapoliitiikan vastaamattomat kysymykset

Trianon 1920–2020 ei ole perusteos eikä oppikirja, vaan lukija tarvitsee perustiedot Unkarin viime vuosisadan historiasta, jotta pystyy asettamaan rapsodiset artikkelit kontekstiinsa. Aiheen perusteoksena voi sen sijaan suositella Miklós Zeidlerin tutkimusta *Ideas on Territorial Revision in Hungary, 1920–1945* (2007). Jotakuta saattaa myös yllättää arvioitavan teoksen kaksikielisyys, sillä artikkeleista kolme on saksaksi. Tämä tuskin karkottaa Keski-Eurooppaan perehtynyttä lukijaa, enemmän sen sijaan rasittaa muutamien artikkelien kankeahko käänös unkarista englanniksi.

Valtion tiukentuvasta kontrollista huolimatta unkarilainen historiantutkimus on edelleen tasokasta, eikä ketään teoksen kirjoittajista tarvitse syyttää poliittisesta miellyttämisenhalusta. Tämä huolimatta siitä, että rajanveto Trianonin inhimillisten seurausten analyttisen käsittelyn ja Unkari-keskeisen uhrinarratiivin välillä on joidenkin artikkelien kohdalla häilyvä. Yleisesti voi kuitenkin sanoa, että ainakaan teoksen taustalla ollutta Trianon-konferenssia ei kutsuttu koolle tarjoamaan Unkarin hallitukselle sen kaipaamia yksinäisiä ‘ratkaisuja’.

Siitä huolimatta – tai juuri siksi – artikkelien henkeä leimaa tietty varovaisuus. Trianonin tapahtuma-, kulttuuri- ja käsitehistoriaa valotetaan useista näkökulmista, mutta kuumimpaan perunaan ei kosketa: tämän päivän unkarilaisesta historiapolitiikasta on luettava vain rivien välistä.

Ville Häkkinen työskentelee tutkijatohtorina Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella.

Viitteet

[1] Arvioitava teos on avoimesti luettavissa osoitteessa:

https://tortenelem.unideb.hu/sites/default/files/upload_documents/trianon_20210115.pdf [Haettu 7.10.2022].

Kirjallisuus

Ihalainen, Pasi. 2017. *The Springs of Democracy. National and Transnational Debates on Constitutional Reform in the British, German, Swedish and Finnish Parliaments, 1917–1919*. Studia Fennica, Historica, 24. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, <https://doi.org/10.21435/sfh.24>.

Tepora, Tuomas & Aapo Roselius. 2018. *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*. Helsinki: Gaudeamus.

Vares, Mari & Vesa Vares. 2019. *Valmis valtioksi. Suomi ja eurooppalainen itsenäistymisaalto*. Jyväskylä: Docendo.

Zeidler, Miklós. 2017. *Ideas on Territorial Revision in Hungary, 1920–1945*. Boulder, CO: Social Science Monographs.